

PEDAGOGIK JARAYONNING QONUNIYATLARI VA TAMOYILLARI.

University of Management and Future Technologies

Xorijiy til va adabiyot yo'nalishi 2-kurs talabasi

Nizamova Madina Fayzalla qizi

e-mail: nizamovamadina901@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagogik jarayonning qonuniyatlari va tamoyillari, ularning ta'lim-tarbiya jarayonidagi o'rni va ahamiyati yoritiladi. Pedagogik jarayonning yaxlitlik, uzluksizlik, va maqsadga yo'naltirilganlik kabi asosiy qonuniyatlari, shuningdek, ilmiylik, tizimlilik, ongli va faol ta'lim, individuallashtirish kabi tamoyillarining mazmuni va ta'lim tizimiga qo'llanilishi tahlil qilinadi. Pedagogik tamoyillar o'qituvchining ta'lim faoliyatini samarali tashkil etishiga, o'quvchilarning o'zlashtirish jarayonini yaxshilashga xizmat qiladi. Shuningdek, maqolada pedagogik qonuniyatlarning o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro munosabatlar, ta'lim sifatini oshirishga qanday ta'sir ko'rsatishi ilmiy-nazariy jihatdan asoslab beriladi.

Kirish

Pedagogik jarayon ta'lim va tarbiyaning uzviy birligi bo'lib, insonni har tomonlama kamol toptirishga qaratilgan murakkab va uzluksiz jarayondir. Pedagogik jarayonning samarali tashkil etilishi nafaqat shaxsning bilim va ko'nikmalarini, balki uning axloqiy, ma'naviy va jismoniy rivojlanishini ham ta'minlaydi. Shu sababli, ta'lim va tarbiya jarayonida pedagogik qonuniyatlar va tamoyillarni chuqur tushunish va ularga amal qilish ta'limning samaradorligini oshirishda muhim o'rin tutadi. Pedagogik jarayonning asosiy qonuniyatlari, masalan, yaxlitlik, uzluksizlik va maqsadga yo'naltirilganlik, ta'lim jarayonining asosiy elementlari o'rtasidagi aloqalarni tashkil etishda, shuningdek, ta'limning barcha bosqichlarini bir-biriga mos ravishda rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Tamoyillar esa, ta'limning ilmiy, tizimli, va individual yondashuvga asoslangan bo'lishini ta'minlashda, o'quvchilarni faol o'rganishga va ularning ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda katta rol o'ynaydi.

Pedagogik jarayon nazariy qarashlari

Pedagogik jarayonni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilish, uning maqsadlari, strukturalari, metodlari va natijalari haqidagi turli pedagogik yondashuvlarni o'rganishni taqozo etadi. Pedagogik jarayon haqida turli pedagoglar va mutafakkirlar tomonidan ilgari surilgan nazariy qarashlar nafaqat ta'limning samaradorligini oshirish, balki o'quvchilarning ijtimoiy, shaxsiy va bilim olishdagi faoliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Quyida pedagogik jarayon haqidagi ba'zi muhim

nazariy qarashlar va ular bo'yicha olimlarning fikrlariga to'xtalamiz. Pedagogik jarayon tizimli yondashuvga asoslanadi, ya'ni bu jarayon turli komponentlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikdan iboratdir. Bu nazariyaga ko'ra, o'qituvchi, o'quvchi, ta'lim material, metodika va boshqa elementlar — bularning barchasi bir-biri bilan bog'langan tizim sifatida ko'riladi. Tizimli yondashuv pedagogik jarayonning har bir komponentini o'zaro moslashtirish va bir butun sifatida tashkil etishni ta'minlaydi. Pedagogik tizim nazariyasining asoschilaridan biri — B.D. Elkonin bo'lib, u pedagogik jarayonning tizimli yondashuvini ilmiy asoslab berdi. Uning fikriga ko'ra, o'qitish faqatgina o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi ma'lumot almashinuvi emas, balki har bir komponentning o'zaro bog'lanishi va ta'lim maqsadlariga erishishdagi birligi bo'lishi kerak. Ta'lim tizimida har bir element o'z vazifasini bajarish bilan birga, umumiy maqsadga xizmat qiladi. Tizimli yondashuvga ko'ra, o'qituvchining metodikasi o'quvchining qobiliyatiga moslashgan bo'lishi zarur. Ta'lim materiallari, o'quvchi va o'qituvchining fikrlash qobiliyati o'zaro bog'liq va har biri umumiy ta'lim maqsadlariga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Konstruktivizm o'quvchilarni faollikka undash va bilimlarni o'z tajribasi asosida qurishga asoslangan pedagogik nazariya. Bu yondashuvga ko'ra, o'quvchi nafaqat passiv bilim oluvchi, balki o'z bilimlarini va tushunchalarini yaratish jarayonida faol ishtirok etuvchi shaxsdir. Konstruktivizmga ta'lim o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, izlanishga, hamda o'z bilimlarini amaliyotga tatbiq qilishga rag'batlantiradi. Jean Piaget va Lev Vygotskiy konstruktivizmining asoschilaridan hisoblanadi. Piaget o'quvchining rivojlanish jarayonini to'rtta bosqichga ajratgan va har bir bosqichda o'quvchi ma'lum bir bilimlarni o'zlashtiradi. Vygotskiy esa o'quvchining rivojlanishini ijtimoiy kontekstda, yaqinlashuv hududi (ZPD) tushunchasini asoslab, o'qituvchi yordamida yangi bilimlarni o'zlashtirishni ta'kidlagan. Konstruktivistik pedagogik jarayonda o'quvchi o'zi tajriba orqali bilim olishga undaladi. Masalan, ilmiy eksperimentlar o'tkazish, amaliy mashg'ulotlar, guruhda ishlash va muammolarni hal qilish orqali o'quvchi yangi bilimlarni kashf qiladi.

Pedagogik jarayonning qonuniyatlari

Pedagogik jarayon ta'lim va tarbiya faoliyatining maqsadga yo'naltirilgan, tizimli va uzluksiz jarayonidir. Ushbu jarayonning samarali tashkil etilishi o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro aloqaga, ta'lim mazmuni va metodlariga hamda ta'limni boshqarish tizimiga bevosita bog'liqdir. Pedagogik jarayonning qonuniyatlari ta'lim va tarbiya jarayonining asosiy prinsiplari va harakatlantiruvchi kuchlaridir. Bu qonuniyatlar ta'lim jarayonining tuzilishini, faoliyatini va samarasini shakllantiradi. Yaxlitlik qonuniyat, Maqsadga yo'naltirilganlik qonuniyat, Ilmiylik qonuniyat, Tizimlilik qonuniyat va Individuallashtirish qonuniyati muhim hisoblanadi. Birinchisi, Yaxlitlik qonuniyati pedagogik jarayonning barcha elementlarining bir-biri bilan uzviy aloqada bo'lishini ta'minlaydi. Bu qonuniyatga ko'ra, ta'lim jarayoni barcha tarkibiy

qismlar — o'qituvchi, o'quvchi, ta'lim materiali, metodlar, vositalar, va boshqalar — bir butun tizim sifatida ishlashi kerak. Har bir qismning o'zaro bog'liqligi va o'zaro ta'siri ta'lim jarayonining samarali bo'lishini ta'minlaydi. Yaxlitlik pedagogik jarayonda o'qituvchi, o'quvchi va ta'lim tizimi o'rtasidagi aloqani ta'minlaydi. Agar bu aloqalar bo'lsa, o'qitish samarali bo'ladi, aks holda ta'lim jarayoni noto'g'ri yo'naltirilgan yoki muvaffaqiyatsiz bo'lishi mumkin. Ikkinchisi, Maqsadga yo'naltirilganlik qonuniyati har bir pedagogik faoliyat aniq va belgilangan natijaga yo'naltirilgan bo'lishini ta'minlaydi. Bu qonuniyatga ko'ra, ta'lim jarayonida o'quvchilar maqsadga qaratilgan ravishda faoliyat olib borishlari kerak. Har bir darsning, mavzuning va o'quv jarayonining aniq maqsadi bo'lishi zarur. Masalan, o'quvchilarni mustaqil ishga jalb qilish, ular tomonidan yechiladigan masalalar orqali o'quv maqsadiga erishish mumkin. Uchinchisi, Ilmiylik qonuniyati ta'limning haqiqatga, ilmiy asosga asoslanganligini ta'minlaydi. Bu qonuniyatga ko'ra, ta'lim jarayonida taqdim etilayotgan bilimlar ilmiy jihatdan aniq, asosli va to'g'ri bo'lishi kerak. O'qituvchi va o'quvchi ta'lim jarayonida faqat ilmiy ma'lumotlarni tahlil qiladi va tasdiqlaydi. Ilmiylik pedagogik jarayonda o'qituvchining ilmiy bilim va metodlarni qo'llashga, o'quvchilarga ilmiy fikrlashni o'rgatishga qaratilgan. Bu jarayon ilmiy yondashuv orqali bilimlarning to'g'ri va aniq bo'lishini ta'minlaydi. To'rtinchisi, Tizimlilik qonuniyati pedagogik jarayonning barcha elementlarining o'zaro mantiqiy ketma-ketlikda va bir-biriga mos ravishda tashkil etilishini ta'minlaydi. Bu qonuniyatga ko'ra, ta'lim jarayonidagi barcha qadamlar va faoliyatlar bir-biri bilan bog'liq va o'rganilayotgan bilimlar o'zaro mantiqiy tizimga ega bo'lishi kerak. O'qituvchi har bir bilimni o'zaro bog'lanish va ketma-ketlikka asoslanib, o'quvchilarga to'liq va muvozanatli bilimlarni beradi. Beshinchisi, Individuallashtirish qonuniyati ta'lim jarayonida har bir o'quvchining shaxsiy xususiyatlari, ehtiyojlari va qobiliyatlarini hisobga olishni ta'minlaydi. Individuallashtirish pedagogik jarayonda o'quvchilarni har tomonlama rivojlantirishni, ularning o'ziga xos xususiyatlarini, ehtiyojlarini va potentsialini maksimal darajada amalga oshirishga qaratilgan. Lev Vygotskiy va Jean Piaget kabi pedagogik nazariyotchilar individual farqlarni e'tiborga olish, ta'lim jarayonini o'quvchining psixologik va intellektual darajasiga moslashtirish zarurligini ta'kidlaganlar. O'qituvchi o'quvchilarning individual xususiyatlarini (masalan, o'rganish tezligini, qiziqishlarini yoki bilish uslublarini) hisobga olgan holda, ular uchun mos ta'lim usullarini tanlaydi.

Pedagogik tamoyillar

Pedagogik tamoyil atamasi ta'lim tizimida, ayniqsa, o'qitish va o'rganish jarayonini tashkil etishda muhim o'rin tutadi. Bu atama, umumiy ma'noda, ta'limni samarali, tizimli va ilmiy asosda amalga oshirish uchun zarur bo'lgan asosiy printsiplarni anglatadi. Tamoyillar ta'lim jarayonining asosiy yo'nalishlarini belgilaydi, ta'limning sifatini ta'minlaydi va o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi

o‘zaro munosabatlarni boshqaradi. Pedagogik tamoyillar ko‘p ishlatiladi, chunki ular ta‘limning muvaffaqiyatli tashkil etilishi va natijalariga erishilishi uchun zarur bo‘lgan ilmiy, amaliy va metodik asoslarni taqdim etadi. Ularning ishlatilishi o‘quvchilarni har tomonlama rivojlantirishga, ta‘lim jarayonini ilmiy asosda samarali tashkil etishga, o‘qituvchining pedagogik faoliyatini aniq va tushunarli qilib belgilashga yordam beradi. Pedagogik tamoyillar o‘quv jarayonini samarali tashkil etish uchun zarur bo‘lgan asosiy printsiplardir. Ta‘limda faqat bilim berish bilan cheklanib qolmasdan, o‘quvchilarni rivojlantirish, ularning shaxsiy salohiyatini yuzaga chiqarish, va intellektual qobiliyatlarini kengaytirish kerak. Tamoyillar, o‘qituvchiga va o‘quvchilarga ta‘lim jarayonida nima qilish kerakligini tushunishga yordam beradi. Misol uchun, ilmiylik tamoyili ta‘limni ilmiy asosda qurishni talab qiladi va bu o‘quvchilarning haqiqatni va ilmiy tafakkurni anglashlariga yordam beradi. Individuallashtirish tamoyili esa har bir o‘quvchining o‘ziga xos ehtiyojlarini hisobga olishga imkon beradi, bu esa ta‘lim samaradorligini yanada oshiradi.

Xulosa

Pedagogik jarayon ta‘lim va tarbiya tizimining markaziy elementidir, u insonni har tomonlama rivojlantirishga yo‘naltirilgan murakkab va uzluksiz faoliyatdir. Ushbu jarayonni samarali tashkil etish uchun pedagogik qonuniyatlar va tamoyillarni chuqur tushunish va ularga amal qilish zarur. Pedagogik qonuniyatlar ta‘lim jarayonining tabiiy, ilmiy va tizimli ravishda amalga oshirilishini ta‘minlaydi, tamoyillar esa ta‘limni ilmiy asosda samarali va tizimli tashkil etishga yordam beradi. Pedagogik qonuniyatlar ta‘lim jarayonining muhim asoslarini tashkil etadi. Yaxlitlik qonuniyati ta‘limning barcha elementlarining o‘zaro bog‘langanligini ko‘rsatadi, ya‘ni har bir ta‘limiy faoliyat o‘quvchining bilim, ko‘nikma va fazilatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Maqsadga yo‘naltirilganlik qonuniyati esa har bir pedagogik faoliyatni aniq natijaga yo‘naltiradi, ta‘limni maqsadli va o‘lchovli qiladi. Bularning barchasi ta‘lim jarayonining samarali bo‘lishiga xizmat qiladi. Pedagogik tamoyillar esa ta‘limni yanada samarali tashkil etish uchun o‘qituvchining ishini ilmiy, tizimli va maqsadga yo‘naltirilgan tarzda boshqaradi. Ilmiylik tamoyili ta‘limning haqiqatga asoslangan bo‘lishini ta‘minlaydi va o‘quvchilarga ilmiy tafakkur, mantiqiy fikrlashni rivojlantirish imkoniyatini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Xaydarov. S.A. (2025). Oilaviy tarbiyada va maktab tarbiyasida yuzaga keladigan risklar. 16-son. 9-11.
2. Хайдаров С. (2024). Spiritual influence on child education in families. Web of Teachers: Inderscience Research. 2 (11). 203-205.
3. Хайдаров С. (2025). Оилаларда фарзанд тарбиясига рухий таъсир ўтказиш. Modern Education and Development. 3 (17), 23-27.

4. Khaydarov S.A. (2025). The role of the use of fine arts in teaching the history of the country. Modern Education and Development. 3 (17). 28-33.
5. Xaydarov S.A. (2025). Ijtimoiy-gumanitar fanlarda raqamli metodlardan foydalanish yo'llari. NEW RENAISSANCE international scientific journal. 2(1). 91-94.
6. Xaydarov S.A. (2025). Yoshlarda vatanparvarlik hissini tarbiyalashda Boburnoma asariga ishlangan miniatyuralarning ahamiyati. Til va adabiyot.uz. 2.11-12.
7. Khaydarov S.A. (2025). On analysis of family factors and social creativity issues in the study of the psychological portrait of educational institutions' leaders. Tuijin Jishu/Journal of Propulsion Technology ISSN: 1001-4055 Vol. 46 No. 2.
8. Хайдаров С. (2025), Педагогик risklarni boshqarishning nazariy asoslari va globallashuv jarayonidagi ahamiyati. 3 (9). 261-265.